

IZMEĐU ASIMILACIJE I OTUĐENJA

Tarik RAMADAN

UVODNA NAPOMENA

Tekst "Između asimilacije i otuđenja" predstavlja odlomak iz knjige Tarika Ramadana *Biti musliman u Evropi* koja će se uskoro pojaviti u izdanju Udruženja ilmije IZ-e u BiH a koju su s engleskog jezika preveli Fikret i Hamida Karčić. Tarik Ramadan je profesor filozofije i islamskih studija (Friburg University).

Višemilionsko prisustvo muslimana u zapadnoevropskim zemljama otvara mnoga pitanja koja zahtijevaju odgovore filozofa, pravnika, socijalnih psihologa i drugih stručnjaka. Da li pripadanje islamskom ummetu isključuje integraciju u moderno zapadno društvo? Šta sve podrazumijeva pojam evropskog građanina? To su samo neke od tema elaboriranih u ovoj knjizi.

Kao moderan ali ne i modernistički musliman Ramadan ostavlja otvorenom srednju poziciju između onih koji se zalažu za potpuno asimiliranje muslimana u Evropi i onih koji odbijaju da se uključe u evropsko društvo.

Opci stav da muslimani koji žive na Zapadu moraju imati pravo da zaštite svoju vjeru, svoj identitet i religijsku praksu izgleda da se temelji na dokazima koji, kao takvi, nisu sporni. U najmanju ruku, to je tačno za one muslimane koji stalno

ponavljaju da se ovaj cilj mora ostvariti. Međutim, kada se razmišlja o ovom pitanju, uočava se da je napor da se identificira koncept muslimanskog identiteta krajnje uopćen i neprecizan i da se ne temelji na analizi konkretne situacije muslimana u Evropi. Izgleda kao da se ovaj identitet shvata kao zbir pravila koja su dovoljna da opišu šta musliman jest a šta nije. Ne mogavši da ustanove razlike i klasificiraju probleme sa kojima se susreću, muslimani miješaju njihove različite dimenzije. Pravnim pitanjima se često pristupa emocionalno, dok su aspekti intimnog života pojedinaca i njihova osjećanja često svedeni na skup prethodno utvrđenih pravila. Mi smo već diskutirali o nekim elementima pravnih pitanja, ali kada je riječ o pitanjima identiteta, tu se potpuno bavimo dimenzijom emocionalnosti. Identitet je stvarno veoma složen koncept s obzirom da on, sa islamskog stanovišta, dakako, uključuje vjeru, pravila, emocije i osjećanja, koji treba da budu organizirani, oblikovani i usaglašeni unutar jednog duhovnog i aktivnog načina života. Ali, ne bismo smjeli dopustiti da budemo zavedeni pojavnim dimenzijama kada diskutujemo o jednom ovakvom osjetljivom pitanju. Biti asimiliran - odnosno izgubiti svoj vlastiti identitet, ili ostati otuđen, odnosno živjeti izdvojen iz društva da bi se zaštitio, nisu stanja koja se mogu ocijeniti jednostavno na temelju nekih manifestnih karakteristika. Moramo

biti oprezni i taktični kada se bavimo ovakvim konceptima pošto se oni odnose na različite i osjetljive dijelove svake ljudske ličnosti. Ono što se prvo mora uočiti jest to da su na skali mogućih pozicija koje se zauzimaju živeći u osjećanju manjine ova dva krajnja stava najprirodniji i najnormalniji stavovi koje jedno ljudsko biće može zauzeti. Nastojati, na jednoj strani, da se liči i ponaša kao što to većina čini, da bi se postalo najmanje uočljiv, jest jedna stvarno spontana tendencija, dok je reagiranje i isticanje vlastitih odlika putem procesa utemeljenog na jasnom izdvajanju, do tačke sektaške pozicije, također jedno instinktivno reagiranje koje se može naći u svim ljudskim društvima. Uslijed toga, mladi muslimani, koji u evropskim društvima reaguju na jedan od ova dva načina, ne mogu biti kritikovani pošto, ustvari, nema ništa prirodnije nego da se reaguje na način na koji to oni čine.

Problem, faktički, leži upravo u tome: oba stava, iako to nije tako vidljivo u prvom slučaju, jesu, prosto rečeno, *reakcije* na okolinu s obzirom da se radi o pitanju njenog prihvatanja ili odbijanja. U tom smislu, ovi stavovi su prvi prirodni korak u formiranju nečijeg identiteta s obzirom na to da se, u tom stadiju, identitet definira izvana, putem odnosa koje pojedinac izgrađuje sa svojom okolinom. Ovo je vrsta stava koji danas nalazimo kod mladih i ne tako mladih muslimana, a ti stavovi mogu zadobiti suptilnije forme na većem nivou intelektualnog razvoja ili akademske razrade. I pored toga, jasno je da je taj identitet pozajmljen pošto "nešto nedostaje", a to je pozitivno razmišljanje i definiranje *iznutra* s ciljem da se odredi šta je muslimanski identitet po sebi, prema islamskim izvorima. Drugim riječima, postavlja se pitanje šta je identitet nekoga ko izgovori *šehadet* nakon što smo prihvatili da to nisu jednostavno riječi koje izgovaramo nego, iznad svega, dispozicija srca koju želimo da čuvamo živom? To je bio stav Božijeg Poslanika kad mu je jedan ashab rekao da je jedan čovjek, nakon što je očigledno izgovorio *šehadet* iz straha, ipak bio ubijen. Ožalošćen, Božiji Poslanik je rekao: "Kako ste mogli znati šta je u njegovom srcu?"

Danas je neophodno da definiramo muslimanski identitet na Zapadu da bismo izbjegli reaktivno stanovište. To znači da treba uzeti u obzir i islamsko učenje i evropsku okolinu da bismo duboko promislili vrlo osjetljiva pitanja (kao što su vjera, emocije, psihologija, obrazovanje, studij, kultura,

itd.) na različitim stepenima ljudskog razvoja (tj. i kao pojedinaca i kao zajednice) i da bismo razradili prilagođene odgovore i sredstva prijenosa znanja i obrazovanja u Evropi. Ovo izgleda da je jedini način koji može u budućnosti omogućiti muslimanima na Zapadu da izbjegnu reaktivnu poziciju i da razviju mnogo pozitivniju i sigurniju predstavu o samim sebi.

Ovaj korak je od velike važnosti. Sve dotle dok određen broj muslimana ne ostvari samostalnu predstavu svoga vlastitog identiteta na Zapadu, bit će im veoma teško, ako ne i nemoguće, da jednostavno i vjeruju da oni imaju nešto dati društvu u kojemu žive. Bit će im teško i misliti da su u stanju pozitivno doprinijeti društvu a kamoli da njihov doprinos bude priznat. Međutim, to je upravo drugi aspekt *šehadeta*, kao što smo raspravili ranije, jer je muslimanima naređeno da svjedoče da njihova poruka sadrži dostojanstvo, pravdu, dobročinstvo i bratstvo. Je li moguće da se ovakva poruka prenese putem reaktivnih i nervoznih stavova koji ili izražavaju pokušaj da se nestane ili žestoko odbacuju druge? Između ove dvije krajnosti, srednji put je mnogo teži, mnogo zahtjevniji: biti siguran i pozitivan "između" zahtijeva djelovanje kako u ime vlastite vjere, tako i razumijevanje identiteta i nereagiranja protiv ostalih. Ovo je u stvarnosti manje prirodna tendencija.

Novo prisustvo muslimana stvorilo je probleme u evropskim društvima. Iznenađujuća svijest, prouzrokovana muslimanskom skorašnjom društvenom vidljivošću, da milioni ovih ljudi žive na Zapadu i da već polovina od njih ima status državljana, izazvala je različite i kontradiktorne reakcije među domaćim stanovništvom. Za neke, to je bio očigledni znak pogibeljne invazije. a za druge, koji su i dalje manjina, to je bio faktor obogaćenja zapadnog društva. Političari i naučnici bavili su se ovim problemom formulirajući različite strategije integracije ove nove komponente zapadnog društva. Sociolozi su, revidirajući stare koncepte vezane za manjinsko prisustvo, nastojali klasificirati ove strategije i predložiti jednu novu tipologiju mogućih pristupa. U tom smislu, dobro su poznata tri modela - koji dans funkcioniraju kao referentni koncepti: na jednom kraju nalazimo model asimilacije koji pretpostavlja potpuno utapanje muslimana u zapadni kulturni način života. Na drugom kraju nalazi se model izolacije

koji se temelji na očuvanju identiteta putem stvaranja organizirane religijske i kulturne zajednice u okviru globalnog društva. U sredini, nalazi se model integracije koji osigurava i zaštitu muslimanskog identiteta i individualni status građanstva (jednak kao i status domaćeg stanovništva). Ovaj teorijski pristup, iako pojašnjava različite strategije, ipak otkriva nekoliko teškoća, uslijed činjenice što su dva glavna koncepta, identitet i integracija, korišteni bez jasnih i preciznih definicija. To, ustvari, dovodi do zabune pošto bliže izučavanje pokazuje da se ni sociolozi ni političari ne slažu u pogledu tačnog sadržaja koncepta koje koriste, a još manje u pogledu tačnog značenja koje odgovara pojedinom društvu. Na primjer, francuski model integracije smatra se asimilacionističkim u većini ostalih evropskih zemalja, dok se britansko multikulturno društvo naziva izolacionističkim u Francuskoj i, kao takvo, predstavlja povratni antimodel. U obrtima i preokretima ovih kompliciranih rasprava, stvarnost muslimanskog života na Zapadu izgleda izgubljena. Zbog toga je neophodno načiniti tačniju i eksperimentalniju sliku ove stvarnosti prije nego što predložimo jednu definiciju muslimanskog identiteta i oblika pozitivne integracije koja označava, s islamskog stanovišta, istinsku "integraciju intimnog života srca".

1. Evropski musliman bez islama

Tokom posljednjih četiri stotine godina evropska društva prošla su kroz veoma dubok proces sekularizacije. Vjera, religija i praksa ne igraju više važnu ulogu u društvenom životu. To je kao da dvije logike uporedo postoje bez međusobne veze: na jednoj strani, društvena dimenzija, utemeljena na slobodi, pravima, individualizmu, radu i efikasnosti, a, na drugoj strani, lična dimenzija u okviru koje svako ljudsko biće nastoji da odredi svoje vjerovanje, ustanovi svoje vrijednosti i organizuje svoj intimni život. Svačija sloboda garantirana je relativnom neutralnošću javne sfere: Evropljani više nisu navikli na javno izražavanje prisustva religije u svojim svakodnevnim životima, u velikoj većini, ili ne praktikuju previše religiju, ili je ne praktikuju uopće. Papa Ivan Pavle II, u jednoj od svojih posljednjih enciklika, izrazio je bojazan da bi sekularizam, onako kako je

shvaćen u industrijaliziranim društvima, mogao biti samo naziv, zavjesa, za koje se krije stvarnost ateizma i nereligioznosti.¹ Ne idući u takvu krajnost, možemo reći da činjenica kako religija treba biti privatna stvar, koja se ne miješa u javne poslove, danas dovodi do kontradiktornih tendencija: na jednoj strani, indiferentnost prema religiji i, često, novi i zabrinjavajući fenomen koji se naziva religijska nepismenost i, na drugoj strani, smeteno i nekada haotično propitivanje vrijednosti s izraženom potrebom za duhovnost koja se nalazi u obliku grupa, sekta i hijerarhijskih uređenih zajednica.

Prva tendencija je naravno danas jača, te je moguće reći da je naše industrijalizirano i moderno društvo, u velikoj mjeri, *nereligiozno* i da vrijednosti povezane s njegovom kulturom, kao što su sloboda, individualizam i efikasnost, ne odražavaju tačno religijska učenja utemeljena na priznanju Stvoritelja, neophodnosti vjere i suprotstavljenih koncepta dobra i zla. U umovima velikog broja Evropljana, njihova društva, tokom historije, pozitivno su ih oslobodila od tlačiteljskog jarma religije. Oni pozdravljaju ovu evoluciju i shvataju je kao proces oslobođenja izveden u ime ideala pojedinca i njegovog prava na slobodu. Uspon ovog stanovišta i njegov uticaj na ljude je znatan, pa je teško da se odupre tako jakoj i silnoj matici, koja je, podržana medijima, filmom, reklamama i samim načinom života, zapljusnula milijarde ljudi ne samo na Zapadu nego u većini velikih gradova širom svijeta. Takozvani proces globalizacije je, za učenjake kao što su Latouche ili al-Mangiara, ništa više nego ostvarenje potpunog pozapadnjačenja svijeta.

Izgleda normalno i pošteno za neke političare i naučnike da traže od muslimana, u ime zdravog razuma, da se pridruže dominantnom i, nesumnjivo, pozitivnom "vozu progresu". Ovo znači, prema njima, da muslimani mora da usvoje isti način na koji se treba odnositi prema svojoj vjeri i nalogima religije.

Drugim riječima, muslimani treba da postanu građani kao i domaće stanovništvo i da budu istinski zagovornici individualizma, slobode, efikasnosti, te da budu uključeni u društveni život kao građani i samo kao građani. Što se tiče vjere i prakse, one su drugorazrednog karaktera i tiču se njihovog privatnog života, što znači onog skrivenog, nevidljivog i gotovo nepostojećeg. Bez obzira šta

muslimanski identitet jest ili šta muslimani kažu o tome, činjenica je da se mora izvršiti izbor između religije i progresa, potčinjenosti i oslobođenja, stare tradicije dužnosti i moderne kulture istinske slobode. Diskursi koji su u opticaju ne prenose sadržaj ovih alternativa na ovako otvoren način te se mogu čuti brojni pozivi za priznanje muslimanskog identiteta koji je dostojan poštovanja i od neprocjenjive historijske važnosti. Međutim, ništa se ne kaže o sadržini ovog teorijskog identiteta na koji se beskrajno poziva, dok se, s druge strane, historija pojavljuje kao dimenzija za koju se malo ko brine.

Bez obzira koji koncept se koristi, nakon toga, da se opiše ovaj projekt društva - *asimilacija*, *integracija* ili *izolacija* - stvarnost ostaje ista. Ukratko, musliman treba biti *musliman bez islama*, pošto postoji raširena sumnja da biti previše musliman znači ne biti stvarno i potpuno integriran u zapadni način života i njegove vrijednosti. Ponovo, ovi navodi su opći i nejasni i oslanjaju se na ideje religioznih ljudi koji imaju svoje vlastito iskustvo te na imidž islama koji je oblikovan spektakularnim događajima koji se zbivaju na međunarodnoj sceni. Zbog toga, govoriti previše o Bogu i Njegovoj Objavi, obavljati dnevne namaze, obraćati se na vjeru, duhovnost i moralnost, znači izraziti znakove naše neprilagođenosti i samim tim sumnjivog ponašanja. Ako, štaviše, muslimanske zajednice traže džamije ili groblja i da se organizuju putem asocijacija i specifičnih aktivnosti, ova slika je upotpunjena: "ti muslimani ne žele da žive sa nama... kao mi".

Ova posljednja nijansa razlikovanja "sa" i "kao" nije beznačajna kao što to liči na prvi pogled. Ako "sa nama" znači "kao mi", to jasno govori da "mi" predstavlja referentni okvir i da model društva koji se predlaže, bez obzira na naziv, leži na ideji koju *mi* imamo o *nama* i o *drugima*. Ustvari, mi bismo željeli integrirati "ideju o drugom" koju imamo, a ne njega kao bića koje sam određuje svoj identitet u svjetlu kako svojih vlastitih tako i zapadnih referenci. Jaz između integriranja jednostavne predstave o nekome i integriranja srca je veliki i, kratkoročno jednako kao i dugoročno; jedino ovo drugo omogućava istinsku i pozitivnu koegzistenciju. Međutim, uvjeti za takvu koegzistenciju su zahtjevni pošto se ne radi o jednostavnom *prilagođavanju* (unutrašnjem ili vanjskom) specifičnoj okolini nego prije iznalaženju načina da se osjeti

da biće istinski *jest* i da *postoji*, da musliman ima mogućnost da živi i razvija suštinske dimenzije svoga identiteta... svoje srce, vjeru i emocije.

Za neke muslimane, u Evropi, a čak i na srednjem Istoku i Aziji, biti dio današnjega svijeta znači prilagoditi se zapadnom načinu života. Prema njihovom shvatanju, islam je svakako jedna univerzalna poruka, ali da bi se bio "moderan", njegovi propisi treba da se ponovo promisle i ostvaruju slijedeći vladajući model Zapada koji predstavlja univerzalni izraz modernosti. Tvrdeći to, takvi muslimani svode poruku islama na teorijske vrijednosti i manifestacije dobrih i moralnih namjera koje su, ipak, na periferiji društvenog života. Zbog toga, u njihovoj perspektivi, muslimanski identitet postaje samo skup općih naloga koje dijele svi ljudi što slijede određene kulturne i umjetničke forme ispoljene u vrijeme praznika ili sklapanja brakova. Takav koncept je, ustvari, utemeljen na vjerovanju - mada po svom izvanjskom obliku nastoji da prenese suprotnu poruku - da su zapadne vrijednosti i način života jedino univerzalni i, prema tome, treba da budu slijeđeni. Univerzalnost islamske poruke, koja jest priznata u teoriji, ograničena je na intimni život pojedinca, protjerana iz javnog domena, nevidljiva, na isti način kao što se to desilo i sa drugim religijama. U takvoj perspektivi nema alternative: biti napredan, otvorenih vidika i moderan, biti autentični Evropljanin, znači promišljati iznova pa čak i modificirati islamsko učenje na takav način da muslimanski identitet odgovara svome okruženju. U očima takvih muslimana, okruženje predstavlja stvarnu normu i u vrijeme globalizacije intenzitet vjere, propisane vrijednosti i preporučeni način ponašanja mora da se ponovo razmatraju i prilagode. Zagovornici ovih stavova zanemaruju, a nekada čak i ignoriraju unutrašnju dinamiku islama koja se izražava kroz njegov pravni instrumentarij i prirodu muslimanskog identiteta; za njih dominantni (zapadnjački) model postaje glavna referenca i kriterij. Njihov način mišljenja, "otvoren i progresivan", čine zadovoljstvo većini zapadnih političara i naučnika pošto su u saglasnosti sa njihovim vlastitim, univerzalnim uvjerenjima. Nije važno što oni ništa ne govore o unutrašnjim nesaglasnostima sa kojim milioni muslimana treba da se suoče.

Većina muslimana koji žive u Evropi nemaju previše interesa za ova pitanja i probleme. Voljeli

to ili ne, oni se nalaze u vodama dominantne struje i prividno žive kao i ostali. Međutim, proces akulturacije, koji izgleda nepovratan, među drugom i trećom generacijom nije više efikasan kao što izgleda na prvi pogled, te se pitanje identiteta ponovo javlja među mladim muslimanskim generacijama u svim zapadnim društvima. Iako su izvanjske manifestacije integracije evidentne, stvarnost nije tako jednostavna: radnici ili studenti, ljudi i žene, uključeni, kao i domaće stanovništvo, u društveni ili politički život svojih zemalja teško zaboravljaju svoj muslimanski identitet iako ne praktikuju svoju religiju. Oni su, bilo zbog jakog uticaja okoline ili na osnovu vlastitog izbora, *muslimani bez islama*, ali ipak muslimani, te jaz koju oni osjećaju izaziva pitanja, sumnju, a nekada nelagodu i nemir.

2. Živjeti u Evropi a izvan Evrope

Da bi izbjegli utapanje u zapadna društva, brojni muslimani su, gotovo instinktivno, našli utočište unutar zajednica. Kada im okolnosti dozvoljavaju, ili kad ih usmjeravaju kao što je to u Britaniji, da se koncentriraju na određenom području, oni unose ili ponovno izgrađuju društvene strukture koje su uređivale i usmjeravale njihov život u zemljama porijekla. Cilj im je da budu "kod kuće", *u Evropi, ali kod kuće*. Ovaj proces nudi jednu važnu garanciju za zaštitu identiteta: muslimanima koji dolaze iz Indije, Pakistana ili bilo koje druge zemlje dozvoljeno je da reprodukuju jedan društveni mikrosvijet u kojemu oni žive sami među sobom, sa vrlo malim brojem kontakata sa domaćim stanovništvom ili društvom u cjelini. Iz njihovog aspekta, ovo je najadekvatnije sredstvo za zaštitu njihovog i etničkog i islamskog identiteta.

Ustvari, ono što se na taj način štiti, na primjer u Britaniji, striktno govoreći nije ni azijska etnička grupa, niti muslimanski identitet, nego *azijski način življenja islama*. Društveni odnosi, porodične veze i modeli obrazovanja (sa učenjem urdu i pandžab jezika) uvezeni su i primijenjeni u jednom mikrodruštvu bez obraćanja mnogo pažnje na globalno okruženje na Zapadu. Radi se, međutim, o velikoj zbrci u umovima nekih muslimana, koji ne znaju ništa drugo osim zemlje odakle potiču i ove uvezene društvene strukture: islam, u njihovim očima, nije ništa drugo nego način na koji su živjeli

u svojim gradovima ili selima u Indiji ili Pakistanu. U toj perspektivi, biti vjeran islamskom učenju znači biti vjeran azijskom modelu njegovog ostvarenja: dovoditi u pitanje ili ponovno razmatrati ovaj model, jer mi živimo u Evropi, razumijeva se kao izdaja islama koja može ugroziti muslimanski identitet. Paradoksalno je da se i u ovom slučaju uočava isti nedostatak kao i u ranijem: opet je poruka islama svedena na njenu tradicionalnu ili kulturnu dimenziju, samo ovog puta usljed potpuno suprotnih razloga, usljed straha koji je prouzrokovalo okruženje.

Nije rijedak slučaj da u takvim zajednicama sretnete mlade ljude iz druge ili treće generacije koji čak ne mogu govoriti engleski jezik pravilno ili to čine sa nekim azijskim akcentom uprkos činjenice da su rođeni u Britaniji. Ovaj fenomen je posebno raširen među mladim djevojkama koje su tretirane kao da žive u Indiji ili Pakistanu i kojima je vrlo često onemogućeno da završe ili upotpune svoje studije. Zapadno okruženje ima, naravno, važan uticaj na vrijednosti, modu i ponašanje naše muslimanske omladine, ali način na koji se bavimo ovim pitanjima i metodi obrazovanja su i dalje tradicionalni, prilagođeni jednom drugom vremenu i jednom drugom kontekstu. Na taj način muslimanski identitet može biti prividno zaštićen, ali ćemo uočiti iste lične, intimne i emocionalne probleme među većinom mladih muslimana: vidljivo usmjereni društvenom strukturom i pravilima azijskog okruženja, oni su ipak u Evropi, okruženi medijima, modom, muzikom i načinom života koji se ne zaustavlja na stepeništima njihovih kuća. U Evropi i istovremeno izvan Evrope, njima je teško, ako ne i nemoguće, da definiraju ko su oni i šta je tačno njihov identitet, između normi kojima su učeni i osjećanja koja ih prožimaju.

U većini evropskih zemalja primjećujemo istu tendenciju među omladinom. Kao što smo spomenuli, to je prirodna reakcija na okolinu koja se osjeća kao strana, agresivna i opresivna. Njihova situacija nije ista kao u Britaniji ili Sjedinjenim Državama, na primjer, pošto se anglo-saksonski model integracije zasniva na priznanju prostora zajednice unutar ideje višekulturnosti. I pored toga, oni nastoje razviti, u manjoj mjeri, grupe slične strukture u kojima žive prema unutrašnjim pravilima kao da se nalaze izvan Evrope. U

Francuskoj, Belgiji i Švedskoj neke grupe su u posljednje doba pokušale da se zaštite od društva izolujući se potpuno od evropskog načina života. Oni ne referiraju na posebne tradicije svojih zemalja porijekla, nego, umjesto toga, na način života Božijeg Poslanika i njegovih Drugova: oni mijenjaju način nošnje, nose turbane ili galabije, redovno idu u džamije i izbegavaju kontakte sa vanjskim svijetom i nemuslimanima. Miješajući islamsko učenje sa načinom života i običajima stanovnika pustinje sedmog vijeka oni izražavaju ista propitivanja i istu krhkost u pogledu svoga identiteta: oni su muslimani protiv evropskog modela i jedini način za njih je da žive, iako u Evropi, izvan Evrope. Njihovo stalno i uporno pozivanje na Božijeg Poslanika, kao i njihova težnja da slijede *salaf* iz prvog velikog doba islama izgleda da im daje jednu vrstu sigurnosti, ali većina ove omladine ima teškoće da ostane tome dosljedna i oni izražavaju, putem svoga ponašanja i svoje neodlučnosti, temeljno unutrašnje propitivanje.

Za neke evropske države ovi stavovi izolacije ne smatraju se opasnim, te je, ustvari, čak i ohrabreno kreiranje tako izoliranih zajednica pošto izgleda da one povećavaju društveni mir i stabilnost. Štaviše, pošto takve zajednice i grupe žive

u nekoj vrsti umirenosti, njima se može upravljati, jer su one i dalje zavisne - u društvenom, političkom i posebno ekonomskom smislu - o širem društvu i državi. Konačno, prisustvo islama i muslimana ograničenih unutar određenih tradicija, kultura ili formi i dalje dopušta zapadnim društvima da smatraju svoje vlastite reference i tradicije nedirnutim. Međutim, ova slika stranog, čudnog i tuđinskog islama podržava predstavu onoga što domaće stanovništvo *nije*.² U tom smislu, čak i *relativna integracija* ovih zajednica ili grupa - sa vrlo širokom definicijom muslimanskog identiteta - bila je, a i dalje jest, od izvjesne koristi.

Preveli s engleskog

Fikret i Hamida Karčić

BILJEŠKE

- 1 Vidi John Paul II, Encyclique, L'Evangele de la vie,... i N'ayons pas peur de la verite (Bayard - Centurion, Paris, 1995).
- 2 I, kao u ogledalu, prenosi ideju ili osjećanje njihovog vlastitog identiteta.

m